

ПІДРУЧНИК ХХІ СТОЛІТТЯ:

проблеми, госвіг, перспективи

Галич О. А.

УДК 82.0 (075.8)

СТРИМКИ зміни в суспільно-політичному житті України на рубежі ХХ — ХХІ ст., а в цьому зв'язку новий зміст програм, упродовження новітніх наукових педагогічних технологій і методик, застосування сучасних технічних засобів поставили на порядок денний проблему створення нового покоління підручників з літературознавчих предметів (історія літератури, теорія літератури, історія літературознавства, історія літературно-художньої критики та ін.), які викладають на філологічних спеціальностях вищих навчальних закладів.

Зміст новітнього підручника з будь-якої літературознавчої дисципліни здебільшого залежить від досягнень сучасної наукової думки в кожній з них, а також у суміжних науках, насамперед таких, як філософія, лінгвістика, мистецтвознавство, естетика, педагогіка вищої школи тощо.

Історія підручника з філологічних дисциплін для вищих навчальних закладів налічує щонайменше кілька століть. Тут, наприклад, можна згадати давні українські поетики ХVІІ — ХVІІІ ст., які дійшли до нас у численних рукописах (їх налічують близько тридцяти), що були специфічними курсами літературознавства,

які вивчали в Києво-Могилянській колегії (пізніше — академії), братських школах і колегіумах. Написані латинською мовою, вони давали студентам й учням певну систему знань з поетики та риторики. Щоправда, існує погляд, згідно з яким «ці курси мали тільки допоміжну функцію. Вони служили важливим педагогічним цілям, а саме: вивченню класичних мов (здебільшого латинської) і плеканню характеру учня та його розумових здібностей. У підручниках поетики літературна теорія підпорядковувалася процесам освоєння латинської мови» [3, с. 75].

На початку ХІХ ст. з'явилися нові підручники з літературознавчих дисциплін у Харківському університеті. Це російськомовні «Основи риторики», «Наука віршотворства», «Вступ до кола словесності» Івана Рижського, щоправда, написані вони були із застарілих позицій класицистичної теорії наслідування.

Досвід підручників ХVІІ — ХVІІІ ст. показує, що літературознавчі предмети спершу були інтегровані разом з іншими науковими дисциплінами, такими, як поетика, риторика, граматики тощо. І лише в ХІХ ст. вони виокремилися як самостійні предмети у вищих навчальних закладах. На сьогодні, на жаль, історія підручника з літературознавчих дисциплін для вищих навчальних закладів постає як потенційна проблема, розв'язання якої

СУЧАСНИЙ ПІДРУЧНИК

допоможе у створенні нового покоління навчальної літератури для філологів. На особливу увагу заслуговує досвід викладання літературознавчих дисциплін у ХХ ст. Саме тоді з'явилися перші україномовні підручники для вищої школи. Попри надмірну заідеологізованість, від якої ми прагнемо відійти останні п'ятнадцять-двадцять років, позитивний досвід кількох поколінь підручників радянської доби варто уважно вивчити й урахувати для написання сучасного покоління навчальних книжок.

Історичні зміни 1991 р. розпочали суттєві зрушення в підготовці зовсім нового покоління підручників, позбавлених суворо регламентованого ідеологічного компонента, орієнтованих на кращі досягнення світової наукової думки з урахуванням можливостей новітніх технологій навчання, наближення його до європейських стандартів освіти.

Останнім часом на сторінках науково-методичних видань з'явилося чимало матеріалів, у яких розглянуто наукові та методичні засади підручників нового покоління. Про це

йшлося в публікаціях у журналах «Дивослово» [4], «Українська мова і література в загальноосвітній школі» [7], «Українська література в школі» [8], «Всесвітня література в середніх навчальних закладах України» [9] тощо. З'явилася монографія Вадима Оліфіренка «Підручник з української літератури» [5], праця М. Бандури «Шкільний підручник з української літератури» [1]. Щоправда, здебільшого ці матеріали стосувалися навчальної книги нового покоління для загальноосвітньої школи. Підручник для студентів має свою специфіку, надто ж особливу в умовах інтеграції в європейську систему навчання, коли значну роль відводять самостійній роботі майбутніх фахівців-словесників.

Кафедрою теорії літератури і компаративістики Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» за рахунок позабюджетних коштів навчального закладу протягом 2009 – 2011 рр. реалізовували проект «Підручник ХХІ століття», що передбачав написання підручників і посібників з основних літературоз-

навчих дисциплін, які викладають на філологічних факультетах вищих навчальних закладів. До реалізації проекту були залучені викладачі кафедри теорії літератури і компаративістики ЛНУ імені Тараса Шевченка та суміжних кафедр. Серед них три доктори наук, професори, понад 10 кандидатів наук, доцентів, аспіранти й магістранти. На завершальному етапі до проекту залучилися кілька професорів і доцентів з Києва. Робота над підручниками й посібниками тривала три роки. При цьому було враховано досвід написання підручника «Теорія літератури», здійсненого колективом авторів, очолюваних автором цих рядків [2].

Одним із провідних завдань кафедрального проекту є спроба ліквідувати той значний розрив між новітніми досягненнями в різних літературознавчих науках і тим рівнем знань, що існував ще за радянських часів і подекуди й досі визначає зміст навчання в нашій вищій школі. До того ж, за наявності нових підручників і посібників з більшості наукових дисциплін філологічного спрямування (тут слід визначити такі: А. Ткаченко «Мистецтво слова (Вступ до літературознавства)», «Історія української літератури XIX століття» в 3 т. за ред. М. Яценка, «Історія української літератури кінця XIX – початку XX століття» за ред. О. Гнідан, П. Білоус «Вступ до літературознавства», М. Моклиця «Вступ до літературознавства» та ін.) варто зазначити, що частина новітніх видань (наприклад, «Історія української літератури XX ст.» за ред. В. Дончика) не відповідає заявленому жанру підручника, а це утворює певні перешкоди в засвоєнні курсу студентами.

Залучаючи до посібників і підручників, що виконують у межах кафедрального проекту «Підручник XXI століття», відсутні в попередників терміни та поняття, імена авторів та їхні твори, ми намагаємося подати потрібні посилення на першоджерела, монографічні дос-

лідження українських і зарубіжних авторів, численні статті у вітчизняній і зарубіжній періодиці, окремі наукові збірники, матеріали наукових конференцій різного рівня. Ураховуємо також матеріали дисертаційних робіт, що стосуються актуальних проблем літературознавства, методики викладання у вищій школі.

До того ж, розробляючи цей проект, ми виходили з того, що в сучасних геополітичних умовах найкращим варіантом є необхідність відійти від власне радянської традиції, коли з кожного предмета міг існувати тільки один підручник, а піти шляхом створення альтернативних підручників з кожної дисципліни, щоб у викладача та студента завжди було право вибору.

Новітній підручник з літературознавчих дисциплін, на наш погляд, повинен уникати принаймні двох крайнощів: «З одного боку, це програми уніфікації, а часом декретування термінів, побудови їх системи за зразком математичних, природничих і технічних наук, де опорні слова суворо однозначні» [6, с.11]. Досить часто за таких умов акцентовано на введенні нової термінології, що нерідко ставить лише одну мету – показати надвисокий інтелектуальний потенціал автора й аж ніяк не сприяє засвоєнню студентами предмета. «З іншого боку, для літературознавства зовсім не оптимальні (на жаль, що досить широко побутує) змістова плутанина в спробах теоретизування й аналогія понять «розмитих» і «нечітких», що не можуть мати визначення (дефініції)» [Там само].

Крім того, автори підручників прагнуть донести молодому поколінню правдиву історію української літератури, літературознавства, літературної критики, повернути до наукового обігу імена забутих чи присвоєних сусідніми народами її діячів. Науковий, конкретно-історичний підхід, системність, комплексність

є органічними складниками концепції луганських науковців.

Окремо варто сказати про запропонований триступеневий рівень контролю за самостійною роботою студентів, яким закінчується кожен із розділів окремих підручників, що їх розробляють авторські колективи наших науковців. Кожен із рівнів має різну складність. Перший рівень контролю — найпростіший, тестовий. Студентам після вивчення кожної теми пропонують дати відповіді на низку запитань (не менше 20). Кожне запитання передбачає не менше 3-х варіантів відповіді: лише одна з них є правильною. Такий підхід дає можливість викладачеві протягом 20 хвилин перевірити рівень засвоєння теми студентами всієї групи.

Другий рівень контролю передбачає письмові відповіді студентів на низку проблемних питань із теми, яку вивчають у певний час. Письмові відповіді дозволяють викладачеві перевірити глибину засвоєних знань з конкретної теми. Цей рівень перевіряє викладач під час спеціально виділених годин для контролю за самостійною роботою студентів.

Третій рівень – найскладніший, він дає можливість перевірити вміння студентів працювати творчо, самостійно шукати й знаходити відповіді з певної проблеми, логічно мислити, аргументовано доводити певні теоретичні положення, застосовувати знання із суміжних наукових дисциплін. Цей рівень передбачає написання наукових рефератів на запропоновані теми.

Тести, запитання, завдання, що передбачені триступеневим рівнем контролю, допоможуть викладачеві об'єктивно оцінити знання та вміння студентів після вивчення кожного розділу курсу. При цьому матеріал, викладений у підручнику, дає можливість студентам упоратися з текстовим завданням першого рівня й частково відповісти на запитання дру-

гого рівня. В останньому випадку постає потреба залучити додаткову літературу й знання з суміжних дисциплін. Третій рівень контролю передбачає наявність у студента певних знань, які той повинен опанувати самостійно, у процесі опрацювання інших підручників і рекомендованих монографічних праць, статей, прочитання художніх текстів, а також під час вивчення суміжних літературознавчих курсів, лінгвістичних дисциплін, філософії, історії, естетики тощо.

Дотримуючись саме таких вимог, студент зможе показати справжній рівень своїх знань на екзамені чи заліку.

Реалізація проекту «Підручник XXI століття» (вийшли друком у 2009 р. «Історія літературознавства» О. Галича, у 2010 р. – «Вступ до літературознавства» О. Галича), орієнтація його на гуманізацію навчального процесу, інтенсифікацію, посилення уваги до самостійної роботи допоможуть якісно поглибити й покращити фахову підготовку студентів філологічних спеціальностей, максимально її інтенсифікувати. Нові підручники, наближаючись до сучасного рівня науки про літературу, будуть ураховувати специфіку фаху студентів, відповідати навчальним програмам, нерідко авторським, і водночас продовжувати кращі традиції, закладені попередниками. Електронні варіанти допомагають через використання новітніх технологій навчання залучити до вивчення літературознавчих предметів студентів і магістрантів дистанційної форми навчання, відкривають доступ до них користувачів мережі Інтернету, а також всіх тих, хто захоче підвищити свою кваліфікацію.

Усе це дає впевненість, що вже в недалекому майбутньому можна очікувати на суттєве покращення літературознавчої підготовки фахівців філологів, наближення її до європейських стандартів вищої освіти.

Література

1. Бандура О. М. Шкільний підручник з української літератури / О. М. Бандура. – К. : Пед. думка, 2001. – 76 с.

2. Галич О. Теорія літератури : підручник / Галич Олександр, Назарець Віталій, Васильєв Євген ; за ред. Олександра Галича. – Вид. четверте, стереотип. – К. : Либідь, 2008. – 488 с.

3. Європейське відродження та українська література XIV – XVIII ст. – К. : Освіта, 1993. – 279 с.

4. Крупа Марія. Український менталітет і дидактичні матеріали шкільних підручників / Марія Крупа // Дивослово. – 1996. – № 2. – С. 54 – 55.

5. Оліфіренко В. Підручник з української літератури: історія і теорія / В. Оліфіренко. – Д. : Східний видав. дім, 2003. – 324 с.

6. Хализев В. Е. Теорія літератури : учебник / В. Е. Хализев. – 4-е изд., испр. и доп. – М. : Высш. шк., 2005. – 405 с.

7. Пасічник Є. Варіативність програм і підручників – це урок вперед чи назад? / Євген Пасічник, Ольга Слоньовська // Укр. мова і л-ра в шк. – 2002. – № 3. – С. 46 – 53.

8. Соп'яненко К. Перспективи підручника з української літератури / К. Соп'яненко, Г. Воробйова // Укр. мова та л-ра в загальноосвіт. шк. – 1999. – № 6. – С. 2 – 5.

9. Сафарян С. І. Підручник з літератури: яким йому бути? / С. І. Сафарян // Всесвітня л-ра в середніх навч. закл. України. – 2004. – № 1. – С. 6 – 8.

* * *

Галич О. А. Підручник XXI століття: проблеми, досвід, перспективи

У статті проаналізовано досвід створення нового покоління підручників з літературознавчих предметів (історія літератури, вступ до літературознавства, історія літературознавства, історія літературно-художньої критики та ін.), що викладають на філологічних спеціальностях вищих навчальних закладів у межах проекту «Підручник XXI століття».

Ключові слова: підручник, досвід, перспективи.

Галич А. А. Учебник XXI столетия: проблемы, опыт, перспективы

В статье анализируется опыт создания нового поколения учебников по литературоведческим предметам (история литературы, введение в литературоведение, история литературоведения, история литературно-художественной критики и др.), которые преподаются на филологических специальностях высших учебных заведений в рамках проекта «Учебник XXI века».

Ключевые слова: учебник, опыт, перспективы.

Galych O. A. Textbook of the XXI Century: Problems, Experience, and Perspectives

Experience of creating the new generation of the books of literary criticism (History of Literature, Introduction to a Literary Criticism, History of Literary Criticism etc), which are taught for students-philologists in a high school by the project «Tutorial of the XXI century» is considered in the article.

Key words: tutorial, experience, perspectives.

Стаття надійшла до редакції 27.12.2011 р.

Прийнято до друку 27.01.2012 р.